

Книга А. Кентія та В. Лозицького буде корисною для широкого кола читачів – від професійних істориків, які займаються проблематикою Руху Опору, до студентів, школярів і просто шанувальників вітчизняної минувшини. Кожен читач, безумовно, знайде в ній цікаву для себе інформацію, ознайомиться з неупередженим аналізом, почерпне нові відомості.

О. І. ЖУРБА*

ЗБІРНИК ДОКУМЕНТІВ ПРО НАСЛІДКИ ФАШИСТСЬКОЇ ОКУПАЦІЇ В ДНІПРОПЕТРОВСЬКІЙ ОБЛАСТІ

Окупаційний режим на Дніпропетровщині в хронологічних довідках місцевих органів влади : зб. документів / авт.-упоряд.: О. В. Касьянов і Н. В. Киструська. – Дніпропетровськ : Герда, 2010. – 380 с.

7 травня 2010 р. на засіданні круглого столу “Україна у Другій світовій і Великій вітчизняній війні (1939–1945 рр.): актуальні проблеми історії”, що відбулося в Дніпропетровському національному університеті імені Олеся Гончара, директором Державного архіву Дніпропетровської області Н. В. Киструською була представлена щойно надрукована збірка документів, в яких відображені наслідки фашистської окупації області, зафіксовані у документах тодішніх місцевих органів влади. Непідробний інтерес учасників круглого столу до книжки засвідчив велику затребуваність і своєчасність видання, у якого є всі шанси, в тому числі й через наклад у 200 примірників, невдовзі стати бібліографічною рідкістю.

Відомо, що саме із зовнішнього вигляду, з “одягу” книжкової продукції починається знайомство з нею, тож варто звернути увагу на оформлення збірника. Треба віддати належне працівникам видавництва “Герда”, які суворо-стриманим дизайном видання немовби налаштують потенційного читача на вдумливе прочитання і осмислення текстів архівних документів. Чорно-сріблястий тон обкладинки нібито підкреслює трагізм, мужність і велику витримку сучасників тих подій, а гравюра, ледь помітна, зроблена в техніці “чорне на чорному”, надає візуальні прив’язки до неповторних, саме дніпропетровських архітектурних форм.

Композиція видання надзвичайно стримана, що в даному випадку є цілком виправданим. За стислими вступом та передмовою (4 сторін-

* Журба Олег Іванович – доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історіографії, джерелознавства та архівознавства Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара.

ки) йде основний розділ під назвою “Хронологічні довідки” (с. 11–326), за ним – “Ілюстрації” (с. 327–356) та “Географічний покажчик” (с. 357–378).

У короткому передньому слові професора ДНУ В. К. Якуніна справедливо зазначено, що “...велич Перемоги довгий час засліплювала, породжувала намагання ділити правду про війну на основну, героїчну і негероїчну, другорядну. В ряду такої було життя українського народу під окупацією. Збірка документів... робить значний внесок у пізнання цього не другорядного явища”.

У передмові упорядники обґрунтували критерії відбору документів, склад і структуру публікації, її основний зміст, археографічні принципи і прийоми передачі тексту, тобто окреслити коло питань, без відповіді на які використання опублікованих документів у науковій роботі стає проблематичним. Читач довідується, що основу публікації (окрім одного документу) склали так звані хронологічні довідки, що зберігаються у фонді Р-268 “Архівний відділ Дніпропетровського облвиконкому”, які вперше вводяться до наукового обігу. Ці довідки склалися місцевими органами влади після звільнення від фашистів і мали на меті врахувати матеріальні та людські збитки, нанесені окупацією. Тут перелічені знищені будівлі, майно, худоба, вивезені на роботу до Німеччини люди, факти знущань та розстрілів. У довідках згадуються випадки відкритого та прихованого спротиву місцевого населення, інформація про оборонні та визвольні бої за той чи інший населений пункт. Особливу увагу приділено встановленню осіб, що співпрацювали з окупаційним режимом.

Правовою підставою виникнення цього комплексу документів став Указ Президії Верховної Ради СРСР від 2 листопада 1942 р. про утворення Надзвичайної Державної комісії з встановлення та розслідування злочинів німецько-фашистських загарбників, яка набувала права вимагати від місцевих органів влади відповідних документів. Хронологія описуваних у джерелах подій охоплює серпень 1941 – березень 1944 рр., тобто період окупації. Проте не варто забувати, що самі довідки склалися до 1948 р. включно.

Основний розділ збірника побудований за алфавітним принципом назв районів Дніпропетровської області. Спочатку представлена зведена таблиця, в якій відображені всі населені пункти відповідного

району. В таблиці зазначені наступні дані: приналежність населеного пункту до певної сільради; дата початку окупації; дата звільнення; пошукові дані кожної довідки (фонд, опис, справа, аркуші) та примітки, в яких далеко не завжди зазначена кількість вивезених до Німеччини та розстріляних людей. Після таблиці вміщені найбільш інформативні, на думку укладачів, документи. Їх вибірка здійснена досить нерівномірно. Так, з 50 населених пунктів Апостолівського району опубліковані дані по 4-х, співвідношення цих параметрів по Перещепинському району – 45 до 12-ти, а по Юр'ївському – 69 до 17-ти. Справді, навряд чи доцільно було друкувати весь масив (хоча, відверто кажучи, чи не про це мріє кожен дослідник та археограф?), якщо хронологічні таблиці дозволяють вільно в ньому орієнтуватися, а наведені документи дають достатнє уявлення про характер інформації та форми хронологічних довідок, стиль та мову авторів цих текстів. Справді, складала документ про збитки під час окупації представники місцевої влади (здебільшого голови сільрад, дільничі уповноважені, начальники районних відділів МВС, бухгалтери радгоспів нерідко за участі місцевих вчителів та самих селян) дуже по-різному. Одні обмежувалися скупим набором цифр, інші складала цілі історії свого села, у яких відбивалися розгорнуті широкі картини повсякденного життя з його болем, трагізмом, втратами, відчаєм, боротьбою за виживання, сподіваннями на краще. У таких документах нерідко можна простежити й долі конкретних людей, їх настрої, душевний стан, виявити типові й специфічні стратегії поведінки в екстремальних умовах. Хронологічні довідки розкривають особливості окупаційного режиму в кожному населеному пункті, називають тих, хто, на думку їх авторів, найбільше винен у стражданнях мешканців. Простіше кажучи, опубліковані документи дають можливість наблизитись до розуміння як особистісного, одиничного, так і до “дніпропетровського” обличчя війни, тобто до її регіонального виміру.

Своєрідне місце в збірнику займає розділ “Ілюстрації”. Здається, що краще було б назвати його “Додатки”, бо тут вміщені 27 відбитків документів, що стосуються теми збірника, але не мають відношення до фонду, матеріали якого стали основою для археографічної публікації. Важливо те, що документи наведені тут у повнотекстовому форматі, а тому можуть бути повноцінно використані як історичні джерела. Серед них виділяються матеріали, присвячені українізації освітнього, культурного та релігійного життя під час окупації, акти з обліку збитків міст і сіл, загальні відомості про жертви фашистських злодіянь.

Окрім того, серед ілюстрацій – 5 фотографічних видів зруйнованого фашистами Дніпропетровська. Враховуючи емоційний вплив візуалізації джерел, наявність такого розділу цілком обґрунтована, але критерії відбору документів тут не пояснені, вони представляють різні

фонди, реквізити яких не розкриті. До того ж видавці не завжди дотримуються тут хронологічної послідовності.

Останній, мабуть, найскладніший для укладачів, але найкорисніший для “споживачів” розділ “Географічний покажчик”. Як стверджують самі архівісти, – це найповніший на сьогодні перелік населених пунктів Дніпропетровської області післявоєнного часу. Не в останню чергу цей елемент науково-довідкового апарату, як і загалом висока археографічна культура видання, позиція його творців, що, як видно з усього, не стільки поспішали до ювілею, скільки дбали про якість і науковість своєї продукції, зробить рецензовану збірку помітною подією і важливим стимулом до справжнього, зовсім не ювілейного вивчення людини-суспільства-регіону у найбільшій війні ХХ століття.

Ще один аспект виходу цього збірника – дидактичний. Мені як університетському викладачу приємно, що автори не забули відзначити й старання студентів історичного факультету ДНУ у комп’ютерному наборі збірника, хоча, знаю, що якість цієї допомоги не завжди могла задовольнити професіоналів-архівістів. Проте, дуже сподіваюся, що співробітництво Державного архіву Дніпропетровської області з університетом у підготовці нових археографічних публікацій, наукових проєктів, у вихованні спеціалістів-архівістів нового покоління буде тривати і зміцнюватися.

Треба відзначити, що останнім часом археографічна робота Державного архіву Дніпропетровської області значно активізувалася, прикладом чого стали видання, присвячені Голодомору 1932–1933 рр. Але в “портфелі” дніпропетровських архівістів чекають свого часу (а ще більше грошей) нові, вже готові проєкти. Мрію про те, щоб публікації джерел регіональних архівів з’являлися не лише з приводу чергового ювілею та на виконання Указу Президента, а були результатом плано-мірної наукової роботи, значення якої для формування історичної самосвідомості суспільства важко переоцінити.